

ЕВОЛЮЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ТУРИЗМІ

Анотація

Констатовано, що інтеграційні процеси між суб'єктами господарювання виступають об'єктивною закономірністю та пріоритетним стратегічним орієнтиром економічного розвитку. Визначено необхідність розроблення теоретичних, концептуальних та методологічних положень теорії інтеграційного розвитку підприємств на основі систематизації, структуризації та удосконалення існуючих наукових концепцій та підходів, виявлення сучасних особливостей та закономірностей формування інтеграційних процесів. На основі дослідження еволюції інтеграційних теорій та проведення змістовних і часових аналогій з розвитком науки управління виокремлено методологічні підходи до дослідження інтеграційних процесів, проаналізовано їх вклад у становлення сучасної теорії інтеграції; згруповано та розподілено методологічні підходи за періодами становлення та розвитку управлінської науки. Систематизація методологічних напрямів теорії інтеграції, виокремлення їх базових постулатів, ознак, елементів надасть змогу у подальшому вирішувати наукову проблему формування єдиного теоретико-методологічного базису інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, теорія інтеграції, передумови інтеграції, генеза інтеграції, еволюція інтеграції.

М.В. Босовская, к.э.н.,

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев

ЭВОЛЮЦИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ТУРИЗМЕ

Аннотация

Констатировано, что интеграционные процессы между субъектами хозяйствования выступают объективной закономерностью и приоритетным стратегическим ориентиром экономического развития. Определена необходимость разработки теоретических, концептуальных и методологических положений теории интеграционного развития предприятий на основе систематизации, структуризации и совершенствования существующих научных концепций и подходов, выявления современных особенностей и закономерностей формирования интеграционных процессов. На основе исследования эволюции интеграционных теорий и проведения содержательных и временных аналогий с развитием науки управления выделены методологические подходы к исследованию интеграционных процессов, проанализирован их вклад в становление современной теории интеграции; сгруппированы и распределены методологические подходы по периодам становления и развития управленческой науки. Систематизация методологических направлений теории интеграции, выделения их базовых постулатов, признаков, элементов позволит в дальнейшем решать научную проблему формирования единого теоретико-методологического базиса интеграции.

Ключевые слова: интеграция, интеграционный процесс, теория интеграции, предпосылки интеграции, генезис интеграции, эволюция интеграции.

Myroslava V. Bosovskaya, Candidate of Economic Sciences,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

EVOLUTION OF THE INTEGRATION PROCESSES IN TOURISM

Annotation

It is stated that integration processes between entities are the objective regularity and priority strategic benchmark of economic development. The need of developing the theoretical, conceptual and methodological clauses of the theory of integration development of enterprises based on organizing, structuring and improvement of existing scientific concepts and practices and identification of modern

features and regularities of formation of integration processes is determined. Based on the study of the evolution of integration of theories and holding the substantive and temporal similarities with the development of management science, the methodological approaches to the study of integration processes are determined and their contribution to the emergence of the modern theory of integration are analyzed; methodological approaches for the period of formation and development of management science are grouped and allocated. Systematization of methodological areas of integration theory, separation of their basic tenets, signs, and elements will enable further solution of the problem of forming a unified theoretical and methodological basis of integration.

Keywords: integration, integration process, the theory of integration, premise integration, integration of genesis, evolution integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграційні процеси зайняли домінуюче та пріоритетне місце у переліку феноменів та явищ, що визначають розвиток мега-, макро-, мікроекономіки та людства на найближчі десятиліття, стали особливою формою становлення суспільства та формування підприємницького середовища. Розвиток інтеграційних процесів сприяє як узгодженню економічних інтересів учасників інтеграції і підвищенню ефективності та результативності їх підприємницької діяльності, так і є пріоритетним стратегічним орієнтиром розвитку територій, галузей, національної та міжнародної економіки загалом. Відповідно, актуалізується потреба глибокого дослідження та розроблення теоретичних, концептуальних та методологічних положень управління новими форматами інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання, яка утворює принципово нову наукову парадигму та предметну сферу економічних досліджень. Підґрунтям формування новітньої концепції інтеграційного розвитку підприємств має стати зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку інтеграційних процесів, що обумовлює актуальність проблематики даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Важливість, пріоритетність та актуальність досліджень інтеграційних процесів підтверджує наявність значної кількості наукових розробок, присвячених аспектам інтеграційної діяльності. Зокрема, питання еволюції інтеграційних структур та інтеграційних концепцій у світі та в Україні стали предметом наукових дискусій А. Попова, І. Курочкиної, В. Хаустової, В. Белозубенка, А. Філіпенка, Ю. Уманціва, А. Пилипенка, Е. Фурмонт, Г. Антонова [1-8] та ін., що в свою чергу спричинило появу альтернативних теоретичних підходів і моделей управління інтеграційними структурами та потребує їх узагальнення, структуризації та періодизації з урахуванням галузевої специфіки туризму.

Цілі статті. Метою статті є дослідження еволюції інтеграційних процесів у руслі існуючих наукових концепцій та підходів, їх систематизація та структуризація з метою розв'язання наукової проблеми формування єдиного теоретико-методологічного підґрунтя теорії інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджуючи розвиток теорій та концепцій щодо управління інтеграційними процесами, можна констатувати, що різноманіття їх таксономій є визнаною історично закономірною характеристикою. Так, у межах формування загальних методологічних основ дослідження інтеграції А. Попов виділив два напрями: логіко-методологічний (політико-економічне вивчення проблеми через характеристики, інваріантні ознаки та закономірності) та системно-еволюційний (акцентує увагу на системних властивостях інтеграції, які змінюються та еволюціонують) [1]. У межах розкриття інтеграційних процесів за напрямками еволюційного розвитку економічної теорії, він обґрунтував 4 методологічні підходи: марксистської політекономії, неокласичний, неоінституційний та функціональний. У свою чергу в межах марксистського вчення виокремлено світогосподарський підхід (акцент на цілісному сприйнятті економічного простору; зближенні країн, економік, галузей); виробничо-технологічний (характеризується злиттям елементів виробничих структур, формуванням виробничих зв'язків, розвитком кооперації, концентрації та диференціації); структурно-функціональний (базується на розвитку рівнів виробництва, проявляється через усупільнення праці) та рівневий (акцентує увагу на проблемах розмежування рівнів економічної інтеграції: економіки, галузі, системи). В рамках неокласичної економічної теорії досліджено фінансово-промисловий підхід (базується на поєднанні капіталу виробничих господарських суб'єктів та фінансових установ на засадах розвитку процесів концентрації капіталу та виробництва, централізації управління активами, залучення засобів для фінансування діяльності інтеграційних структур) та безпосередній неокласичний підхід (акцентує увагу на інтеграції як елементі структури ринку, за рахунок якого посилюється ринкова влада, формуються конкурентні переваги та нейтралізуються зовнішні чинники). Неоінституційний напрям базується на засадах владного підходу (основним мотивом інтеграції визначено здобуття економічної влади шляхом концентрації ресурсів) та інституційного (акцент на координацію управління в економічних системах, досліджено інтеграцію у руслі мінімізації трансакційних витрат, активізації агентських стосунків, розподілу прав власності). Функціональний підхід розкривається через маркетинговий (базується на дослідженні інтеграційної структури через кон'юнктуру ринкових факторів: пропозиція, попит, ціна, конкуренція) та інформаційно-фінансовий (інтеграція вивчається через інформаційні та фінансові чинники і взаємодії). Теоретичну позицію А. Попова підтримали численні вчені, зокрема В. Хаустова та І. Курочкіна [1; 2, с.53].

Системно-еволюційний методологічний напрям дослідження інтеграційних процесів знайшов своє відображення у роботах В. Белозубенко, А. Усова [3], А. Філіпенко [4], які розрізняють ринковий, ринково-інституційний та структурний підходи. Ринковий підхід базується на постулатах ортодоксальних теорій, основою розвитку інтеграційних процесів визначає ринкові механізми та перетворення. При цьому під інтеграцією розуміється процес зниження перешкод для вільного руху товарів і факторів виробництва. Ринково-інституційний підхід акцентує увагу на ролі суб'єктивних факторів у формуванні інтеграційних відносин. Структуралістський підхід співставляє інтеграцію зі структурними перетвореннями та створенні на їх основі якісно нових формувань – інтеграційних структур різного ієрархічного рівня (інтегрованих підприємств, кластерів, економічних зон тощо).

Висновок про актуальність розбудови системно-еволюційного напрямку зробив Ю. Уманців [5, с. 64], виділивши класичну школу (увагу звернено на розширену монополію як форму інтеграційних відносин; визначено тенденції, які обумовили розвиток інтеграційних процесів); неокласичну (проведено розподіл прав володіння, розпорядження майном та професійного керівництва; визнано актуальність проблеми розбіжності інтересів власників і менеджерів); історичну (сформовано соціально-економічну роль інтеграційної структури, розглянуто внутрішні та зовнішні обмеження в інтеграційній діяльності) та інституційну теорію (розглянуто корпорацію як монопольне утворення та якісно новий іманентний економічний інститут суспільства, зосереджено увагу на параметрах зрілості інтеграційних формувань, на співвідношеннях інтеграції та конкуренції, на ролі інтеграційних структур у впровадженні інновацій) дослідження онтології інтеграційних процесів.

А. Пилипенко запропонував групування теоретичних концептуальних здобутків на основі дослідження можливостей інтеграційного співробітництва в межах технологічного, інституціонального, стратегічного та маркетингового напрямку [6]. Технологічний підхід є відбиттям технологічної концепції фірми (фірма оптимізує витрати при певному обсязі виробництва, мотивами інтеграції виступають ефекти масштабу, економія від розмаїтості та оптимізація внутрішніх параметрів діяльності). Логічним продовженням технологічного підходу стали неокласичні дослідження, які виходять з положення, що інтеграційна поведінка суб'єктів господарювання спрямована на максимізацію прибутку на основі заданих ринкових і технологічних параметрів [7, с. 404]. Теоретико-методологічним підґрунтям інституційного підходу стали надбання інституційної теорії, концепцій інституційних змін та інституційного ізоморфізму. Тут відбулось виділення владних відносин у межах інтеграційного формування як інституційної структури, що має власну

систему цінностей; доведено необхідність врахування трансакційних витрат, специфічності активів, інформаційної асиметрії та опортунізму.

Значним здобутком інституційної парадигми стали:

- контрактна концепція фірми, на засадах якої фірму було розглянуто як сукупність відносин між власниками, менеджерами та працівниками через «пучки» (сукупність) контрактів, які визначають правила поведінки сторін;
- концепція трансакційних витрат, яка зосередила увагу на оптимізації трансакційних витрат, факторах невизначеності й невідповідності інтересів економічних суб'єктів у процесах взаємодії, визначенні раціональних границь фірми, вирішенні опортуністичних конфліктів;
- концепція прав власності, яка звернула увагу на відчуження власності від управління;
- теорія панування, яка дослідила інтеграцію з позиції концентрації та розподілу владних позицій.

Погляд на інтеграційне формування як на активний ринковий суб'єкт було здійснено через призму стратегічного підходу. В його межах інтеграцію розглянуто як різновид стратегії поведінки на ринку, а інтеграційну структуру – як сукупність параметрів стратегічної поведінки. Маркетинговий підхід пояснює особливості побудови інтеграційних процесів через продукти, ціну, якість, партнерські відносини тощо з метою здобуття конкурентних переваг та утримання ринкових позицій [7].

Продовжуючи теоретичну дискусію щодо напрямів дослідження інтеграції в економічній теорії, заслуговують на увагу пропозиції, викладені Г. Антоновим. Він виокремив технологічний, маркетинговий, ситуаційний та випадковий підходи за таксономічними ознаками ухвалення рішення про інтеграцію та визначення механізмів і критеріїв вибору інтеграційних об'єктів. Згідно з технологічним підходом, підприємства об'єднуються вздовж технологічного ланцюга створення цінностей з урахуванням виробничих можливостей й специфічності активів; маркетингового – на основі аналізу кон'юнктури ринків, на яких функціонують інтеграційні структури; ситуаційного – орієнтація на підтримку життєдіяльності, сталості інтегрованих суб'єктів та забезпечення їх розвитку з урахуванням впливу та можливостей зовнішнього середовища; випадкового – виходячи з наявності вільних коштів та потреби їх інвестувати за критерієм цінових можливостей [8].

Дослідження наукових результатів професора О. Мічуріна дозволило виокремити технологічний, інституційний та стратегічний підходи щодо становлення та розвитку інтеграційних процесів на основі історичних передумов та об'єктивних економічних закономірностей реалізації [9, с.7].

На основі дослідження еволюції інтеграційних теорій [1-11] та проведення змістовних та часових аналогій з розвитком теорій управління нами здійснено

цілісне науково-теоретичне узагальнення цих здобутків (табл. 1). Таким чином, весь еволюційний поступ відносно формування єдиної теорії інтеграції можна декомпонувати та структурувати за домінуванням становлення атрибутів її розвитку.

Таблиця 1

Декомпонування еволюції теорій інтеграції та теорій управління*

Етап	Період	Підхід згідно з еволюцією теорії управління	Підхід згідно з еволюцією теорії інтеграції	Сутнісно-змістовне наповнення інтеграційної проблематики
1	2	3	4	5
Протогенез	Перша «хвиля» (XV – поч. XVIII ст.)	Донауковий	початковий	поява компаній, що займають монопольне становище на ринку; створення передумов для нагромадження капіталу.
Генеза	Друга «хвиля» (сер. XVIII – кін. XIX- ст.)	Статичний	факторний	виникнення мережевих організацій; поява об'єднань корпоративного типу як окремих статичних явищ; оптимізація ринкових взаємовідносин монополій в умовах монополістичної конкуренції; перша хвиля злиттів-поглинань 1887-1904 рр.
			витратний	цінові фактори регулювання діяльності монополій на ринку; матеріальні основи інтеграційної взаємодії
			монополістичний	типологія ринкових структур; інтеграція (ідея «єдиного картелю») як протидія кризовим явищам.
	Третя «хвиля» (кін. XIX – сер. XX- ст.)	Динамічний	вартісний	інтеграція як стимул переливання ресурсів у зони більш високої прибутковості
			владний	акцент на роль економічної влади учасників інтеграційних процесів; сформовано методологію взаємодії «нерівних» партнерів; абстрактний опис функціонування великомасштабної організації
			рівноважний	роль фінансово-промислового капіталу в інтеграційних процесах; кооперацію та інтеграцію визначено природними тенденціями розвитку та росту; розглянуто причини зростання масштабів («меж») фірми; запропоновано моделі поведінки корпорації в конкурентній економіці
			еволюційний	відокремлення власності від управління; внутрішні та зовнішні обмеження функціонування інтеграційних утворень
			підприємницький	синергетичний ефект взаємодії; вирішення проблем оптимального розміру підприємства; введення понять «інтрапренер», «інтрапренерство», «інтракапітал»
			конкурентний	інновації як передумова інтеграції; інтеграція як стратегія підвищення ефективності функціонування; розвиток вертикальної інтеграції
			поведінковий	взаємозв'язок між розміром підприємства та економічним зростанням
технологічний	пріоритет технологічних факторів; інтеграція як спроможність інтегрувати; технологічні «граници» фірми; удосконалення єдиного технологічного процесу			
Становлення	Четверта «хвиля» (сер. XX ст. – кін. XX-ст.)	Компліментарний	ринковий	регулювання інтеграційних відносин (власник, менеджер, працівник) на основі контрактів; зміст формальних та неформальних контрактів; проблема формування трансакційних витрат; варіанти контрактів ринкових агентів
			ресурсний	основи формування та реалізації ресурсно-інтеграційної стратегії; підходи до гармонізації ресурсного потенціалу агентів
			стратегічний	інтеграція як стратегія розвитку; механізми стратегічного управління інтеграційною структурою з урахуванням внутрішніх та зовнішніх умов та обмежень

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
			інноваційний	модель залежності економічного зростання від зміни факторів виробництва; акумуляцію капіталу пов'язано із застосуванням інновацій
			інформаційний	інформацію та знання визначено основним ресурсом інтеграційного утворення
			циклічний	поведінка інтеграційного утворення на кожній стадії життєвого циклу організації та продукту; вибір стратегії розвитку інтегрованої структури
			комунікативний	інтеграцію розглянуто через реалізацію взаємних очікувань агентів
			синергетичний	оптимізація управління інтеграційними утвореннями як складними динамічними системами
			адаптивний	методи та форми адаптації інтегрованих структур); параметри змін у зовнішньому середовищі; методологію вибору оптимальної стратегії адаптації
			асиметричний	механізм «зворотної селекції»; модель розподілу інформації між економічними агентами; побудова очікувань, розподіл дивідендів; формування цінності інформації
			компетентнісний	інтеграція як ефективна та раціональна координація ресурсів («композиція компетенцій»); знання визначено основним ресурсом інтегрованого формування; залежність між економічними агентами у зв'язку із використанням специфічних ресурсів; методології оцінки знань та вибору партнерів за потоками знань
			концентричний (самокритичний)	поняття «глибини інтеграції», «ядро інтеграції»; інтеграція як сукупність відносин та об'єднання комплементарних елементів агентів за концентричним принципом; закономірності розвитку нелінійних систем; моделі поведінки інтеграційної структури як самокритичної системи
			ціннісний	моделі та процедури визначення, створення та зростання цінності інтеграційних відносин для акціонерів, власників бізнесу, менеджерів та співробітників
			атракційний (опційний)	створення структур-атракторів ("фрактальних фабрик"), що мають власні внутрішні цінності, організаційну культуру, складаються з самостійно діючих структурних одиниць (фракталів), що об'єднуються без будь-якого зовнішнього впливу
			екологічний (коеволуційний)	етапи розвитку (коеволуції) інтеграційної структури як екосистеми (заснування, розширення, боротьба за розвиток, встановлення панування, криза та оновлення або смерть); формування ресурсно-екологічної ніші інтеграційного утворення та управління динамічними змінами організаційного партнерства.
Розвиток	П'ята «хвиля» (кін. XX – поч. XXI ст.)	Холістичний (синтетичний)	інтеграційного розвитку	розвиток інтеграційних процесів на засадах новітньої холістичної (синтетичної) парадигми на основі узагальнень наукових управлінських концепцій, взаємодоповнювальної природи та поєднання здобутків попередніх інтеграційних теорій, з урахуванням галузевої специфіки, синтезу внутрішніх та зовнішніх переваг, забезпечення стратегічного розвитку з позицій партнерства.

*Джерело: складено автором особисто на основі [1-11].

Отже, перша хвиля еволюції пов'язана зі створенням передумов для інтеграції через здійснення процесів нагромадження капіталу. Друга хвиля розвитку була спрямована на максимізацію корисності за рахунок комбінації факторів виробництва; передумовами інтеграційних процесів визначено ріст ринку, а отже, і зростання розмірів фірми. В цей період у межах вивчення інтеграційних процесів отримали теоретичне обґрунтування витратний, факторний, монополістичний підходи.

Наступний етап еволюції пов'язаний із стійким становленням інтеграції як динамічної самостійної теорії та окремої практики ведення бізнесу. Період ознаменувався появою досліджень, пов'язаних із аналізом структури галузей, розробкою моделей стратегічної поведінки в умовах обмежень, оптимізацією трансакційних витрат, розвитком контрактних відносин. Ключовими підходами в межах дослідження інтеграційних процесів стали: вартісний, владний, рівноважний, еволюційний, підприємницький, конкурентний, поведінковий, технологічний.

Четверта хвиля досліджень відзначилась пошуком додаткових джерел конкурентних переваг та формуванням компліментарних підходів (табл. 1) на основі комбінації ресурсів та компетенцій з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Останній етап, який розпочався з початку 1990-х рр., характеризується розвитком експансії фірми у межах трансформації ресурсного підходу, пошуком конкурентних переваг за рахунок стратегічних інновацій та унікальних ключових компетенцій, розвитком конкуренції на основі інформації та знань, активізацією процесів створення інтеграційних структур та їх адаптацією до динамічних змін зовнішнього оточення, проявом управлінської гнучкості відносно джерел невизначеності. Пріоритетними перспективними науковими проблемами визначено: діяльність в умовах асиметричної інформації; ідею формування «опціонного мислення» на основі поєднання інтуїції, творчості, якісного аналізу та стратегічного мислення; параметри інтеграційної поведінки в бізнес-середовищі; представлення корпорації як екосистеми у взаємодії із зовнішнім середовищем; циклічність інтеграційного розвитку тощо. Виходячи із зазначеного, даний етап розглядає інтеграцію як соціо-еколого-економічну симбіотичну взаємодію економічних суб'єктів та потребує формування сучасної економічної концепції розвитку суб'єктів господарювання – інтеграційної.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи наукову потребу формування концепції інтеграційного розвитку туристичних підприємств, було визначено методологічний внесок окремих підходів у межах досліджених аспектів інтеграційних процесів. Систематизація наукових здобутків дозволить не лише розглянути ґенезу та базові постулати розвитку інтеграції, а й у подальшому вирішувати наукову проблему формування єдиного теоретико-методологічного базису інтеграції, виокремивши та агрегувавши її найбільш цінні ознаки, елементи та концепти.

Список використаних джерел:

1. Попов А. А. Трансфертное финансирование в концепциях эффективности экономической интеграции: монография / А. Попов. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т., 2003. – 174 с.

2. Хаустова В. Є. Методологічні підходи до визначення сутності поняття «інтеграція суб'єктів господарювання» / В. Є. Хаустова, І. Г. Курочкіна // Проблеми економіки. – 2009. – №3. – С. 53–63.
3. Белозубенко В. С. Онтология интеграционных процессов на уровне регионов мира / В. С. Белозубенко, А. С. Усова // Научные труды ДонНТУ. Серия «Экономическая теория». – 2005. – Вып. 91. – С. 79–86.
4. Філіпенко А. Бігравітаційний варіант міжнародної економічної інтеграції України / А. Філіпенко // Економічний часопис-XXI. – 2006. – №5 – 6. – С. 3–10.
5. Уманців Ю. М. Інституційні основи формування інтегрованих корпоративних структур [Електронний ресурс] / Ю. М. Уманців. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/et/2012_2/6_uman.pdf
6. Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств: теоретичні основи, механізм управління та моделювання розвитку : монографія / А. А. Пилипенко. – Харків : ВД «Інжек», 2008. – 408 с.
7. Фурботн Э. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / Э. Фурботн, Р. Рихтер. – СПб. : Издательский дом Санкт-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 702 с.
8. Антонов Г. Формирование интегрированных образований в химии и нефтехимии России (маркетинговый подход) [Электронный ресурс] / Г. Антонов. – Режим доступу : <http://www.e-xecutive.ru/publications/specialization/article>
9. Мичурин О. Ю. Научно-исторические предпосылки объективной закономерности интеграционных процессов. Методологический аспект // Вестник АГТУ. Сер. «Экономика». – 2010. – №1. – С. 7–15.
10. История экономических учений: (современный этап) : учеб. / Под общ. ред. А. Г. Худокормова. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 356 с.
11. Wernerfelt B. A. Resource-based view of the firm / B. A. Wernerfelt // Strategic Management Journal. – 1984. – Vol. 5 (2). – P. 171–180.

References:

1. Popov, A.A. (2003). *Transfertnoe finansirovanie v koncepcijah effektivnosti jekonomicheskoy integracii* [Transfer efficiency of a financing concepts of economic. Integration. Voronezh. State University, Voronezh, 174 p.] (in Russ.).
2. Khaustova, V.E., Kurochkin, I.G. (2009). Methodological approaches to the essence of the concept of "integration of economic entities". *Problemy Ekonomiky [Problems of Economics]*, vol. 2, pp. 53–63 (in Ukr.).
3. Belozubenko, V.S., Usov, A.S. (2005). Ontology integration processes at the level of regions. *Nauchnye trudy DonNTU [Scientific papers of Donetsk National Technical University]*, vol. 91, pp. 79–86 (in Russ.).
4. Filipenko, A. (2006). Bigravity version of international economic integration of Ukraine. *Ekonomicnij Casopis-XXI [Economic Annals-XXI]*, vol. 5–6, pp. 3–10 (in Ukr.).
5. Umantsiv, Yu. *Institutional guidelines for the development of integrated corporate structures*. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/et/2012_2/6_uman.pdf (in Ukr.).
6. Pylypenko, A.A. (2008). *Stratehichna intehtratsiia pidpriemstv: teoretychni osnovy, mekhanizm upravlinnia ta modeliuвання rozvytku* [Strategic integration of enterprises: theoretical basis, management mechanism and modeling]. Inzhhek, Kharkov, 408 p. (in Ukr.).
7. Furbotn, E., Ryhter R. (2005). *Instituty i jekonomicheskaja teorija: dostizhenija novoj institucional'noj jekonomicheskoy teorii* [Institutions and Economic Theory: Achievements of new institutional economics]. Publishing House of St. Petersburg National University, St. Petersburg, 702 p. (in Russ.).
8. Antonov, G. *Formation of integrated education in chemistry and petrochemistry in Russia (marketing approach)*. Available at: http://www.e-xecutive.ru/publications/specialization/article_1271 (in Russ.).
9. Michuryn, O. (2010). Scientific and historical background of the objective laws of integration processes. Methodological aspect . *Vestnik ASTU [Herald ASTU, Ser. Economy]*, vol. 1, pp. 7–15 (in Russ.).
10. Hudokormova, A.G. (Ed.) (2007). *Istorija jekonomicheskikh uchenij: (sovremennyj jetap)*. History of Economic Thought: (present stage). INFRA-M, Moskov, 356 p. (in Russ.).
11. Wernerfelt, B.A. (1984). Resource-based view of the firm Strategic Management Journal, vol. 5 (2), pp. 171–180.